

YOLG‘ON AXBOROTNING JAMIYATGA TA’SIRI

Tursunova Dilso‘z Abrorovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy axborot maydonida keng tarqalgan yolg‘on xabarlarining jamiyatga ko‘rsatadigan salbiy ta’siri chuqur tahlil qilinadi. Yolg‘on axborotlarning ijtimoiy ishonch inqiroziga olib kelishi, odamlar ruhiy salomatligiga ta’siri, ijtimoiy bo‘linishlar, nizolar, vahima va manipulyatsiyalar orqali jamoatchilik fikrini noto‘g‘ri shakllantirishi asoslab beriladi. Jurnalist va axborot iste’molchisining bu jarayonlardagi o‘rni, axborot savodxonligi va faktcheking amaliyotining zarurati ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Yolg‘on axborot, feyk yangilik, axborot manipulatsiyasi, OAV, jamoatchilik fikri, axborot xavfsizligi, faktcheking, ijtimoiy tarmoqlar, mediamadaniyat.

Axborot — zamonaviy jamiyatning hayotiy zarurati, har qanday qaror qabul qilishning asosiy manbai hisoblanadi. Shuning uchun ham bugungi kunda axborot vositalarining roli jamiyatda har qachongidan ko‘ra kuchliroq bo‘lib, u faqat voqealarni yorituvchi emas, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi, kishilarni ma’naviy-ruhiy yo‘naltiruvchi kuch sifatida qaralmoqda. Ammo bu kuch, ayniqsa, yolg‘on yoki manipulyativ axborotlar vositasida ishlatilganda, jamiyatda xavfli oqibatlarga sabab bo‘ladi. Yolg‘on axborot — bu ongli ravishda haqiqatni buzib ko‘rsatish, voqealarni noto‘g‘ri talqin qilish, yolg‘on faktlar, soxta guvohlar yoki sun‘iy yaratilgan muhit orqali odamlarni aldash vositasidir.

Zamonaviy dunyoda yolg‘on axborot tarqalishining asosiy sababi texnologik taraqqiyot bilan bog‘liq. Internet, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot tezkor, tekshirilmasdan, filtrsiz va ko‘pincha manbasiz holda tarqalmoqda. Shaxsiy bloglar, feyk sahifalar, sun‘iy tarzda yaratilgan saytlar orqali haqiqiy voqealar o‘rniga yolg‘on, noto‘g‘ri, bo‘rttirilgan yoki soxtalashtirilgan ma’lumotlar keng auditoriyaga yetib bormoqda. Bu holat esa jamiyatda turli salbiy oqibatlarni keltirib chiqarmoqda.

Yolg‘on axborotning jamiyatga birinchi salbiy ta’siri — ishonchning yo‘qolishidir. Odamlar OAVga, davlat idoralariga, rasmiy manbalarga ishonmay qo‘yadi. Natijada ijtimoiy ishonch inqirozga yuz tutadi, odamlar orasida befarqlik, umidsizlik va xavotir kuchayadi. Ayniqsa, muhim siyosiy jarayonlar — saylovlar, ijtimoiy islohotlar yoki inqirozli davrlarda (masalan, pandemiya, tabiiy ofatlar) tarqalgan yolg‘on axborotlar ijtimoiy keskinlikni kuchaytiradi, noto‘g‘ri qarorlar qabul qilinishiga sabab bo‘ladi.

Yolg‘on axborot — bu jamiyatda ijtimoiy qarama-qarshilik va bo‘linishlarni kuchaytiruvchi omildir. Masalan, etnik, diniy yoki siyosiy masalalarda tarqatilgan noto‘g‘ri axborotlar odamlar orasida adovat, nafrat va nizolarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Ularning asosida turli to‘qnashuvlar, noroziliklar, mitinglar yoki hatto

zo‘ravonliklar yuzaga kelishi mumkin. Ayniqsa, trollar va botlar orqali atayin yaratilgan feyk yangiliklar siyosiy jarayonlarga sun‘iy ta‘sir o‘tkazishga, jamoatchilik fikrini manipulyatsiya qilishga xizmat qilmoqda.

Yolg‘on axborotning yana bir og‘ir ta‘siri — aholining ruhiy salomatligiga va ijtimoiy barqarorlikka putur yetkazishidir. Odamlar tahlilsiz, emotsional tarzda yangiliklarni iste‘mol qilishadi. Yolg‘on xabarlar esa qo‘rquv, vahima, tushkunlik, agressiya kabi holatlarni kuchaytiradi. Ayniqsa, sog‘liqni saqlash, iqtisodiy muammolar yoki jinoyatchilikka oid yolg‘on xabarlar aholining ruhiy muvozanatini buzadi. Masalan, pandemiya davrida vaksinalar haqidagi yolg‘on xabarlar natijasida ko‘plab odamlar emlashdan bosh tortdi, bu esa butun sog‘liqni saqlash tizimiga zarar yetkazdi.

Shuningdek, yolg‘on axborot ta‘lim va ilm-fan sohalariga ham jiddiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Noto‘g‘ri tarixiy ma‘lumotlar, ilmiy asosga ega bo‘lmagan gipotezalar, soxta iqtiboslar orqali yoshlarning tafakkuri buziladi, ularning haqiqat bilan yolg‘onni farqlash qobiliyati zaiflashadi. Bu esa kelajakda mutaxassislar yetishtirish, sog‘lom fikrlovchi avlod tarbiyasi jarayonida katta muammolarga olib keladi.

Yolg‘on axborot tarqatilishi ko‘pincha ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshadi. Aynan shu platformalar algoritmlar orqali sensatsion, hissiy jihatdan kuchli xabarlarni tezroq yoyadi. Bu esa feyk kontentni ommalashtirib yuboradi. Muammo shundaki, ko‘pchilik foydalanuvchilar axborotni tahlil qilish, manbani tekshirish ko‘nikmasiga ega emas. Shuning uchun yolg‘on xabarlar ishonchli ko‘rinadi va odamlar orasida virus kabi tarqaladi. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda botlar, troll-fabrikalar, manipulyativ sahifalar orqali atayin yolg‘on axborot strategik maqsadlarda qo‘llanilmoqda. Bunday xatti-harakatlar informatsion xavfsizlikka tahdid soladi va milliy xavfsizlik muammosiga aylanadi.

Yolg‘on axborotga qarshi kurashishda jurnalistlar, axborot vositalari, bloggerlar va ta‘lim tizimi muhim rol o‘ynaydi. Professional jurnalistlar o‘z materiallarini chuqur tahlil asosida tayyorlashi, bir nechta mustaqil manbaga tayanishi, tekshirilmagan ma‘lumotni chop etmasligi, jamiyatda ishonchli axborot muhitini yaratishi zarur. Shuningdek, faktcheking, ya‘ni ma‘lumotlarni tekshirish amaliyoti OAVlarda keng joriy qilinishi kerak. Maktab va oliy ta‘limda mediamadaniyat, axborot savodxonligi, feyklarni aniqlash ko‘nikmalari bo‘yicha maxsus darslar yo‘lga qo‘yilishi, yoshlar ongiga tanqidiy fikrlash odatini singdirish juda muhim.

Shu bilan birga, davlatning o‘zi ham axborot siyosatini shaffof yuritishi kerak. Ochiq axborot manbalari, tezkor va rasmiy izohlar, mutasaddilarning omma bilan muloqoti — bularning barchasi yolg‘on xabarlar tarqalishining oldini oladi. Zero, bo‘sh qolgan axborot maydoni albatta yolg‘on, taxmin va mish-mishlar bilan to‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, yolg‘on axborotning jamiyatga ta‘siri ko‘p qirrali va chuqurdir. U nafaqat axborot muhitini ifloslantiradi, balki odamlarning ruhiyatiga, ijtimoiy munosabatlarga, siyosiy barqarorlikka va madaniy muvozanatga ham putur yetkazadi.

Bugungi davrda haqiqat uchun kurash, xolis axborot tarqatish va yolgʻon xabarlarga qarshi immunitet shakllantirish har bir jurnalist, oʻqituvchi, siyosatchi va oddiy fuqaroning muhim vazifasiga aylangan. Chunki axborot — bu qudratli qurol, u bilan ham jamiyatni yuksaltirish, ham izdan chiqarish mumkin. Haqiqat esa doimiy izlanishni, ehtiyotkorlikni va fidoyilikni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov N. – Axborot xavfsizligi va mediamadaniyat, Toshkent, 2022
2. Shermatova M. – Feyk axborotlar: sabablari va oqibatlari, Toshkent, 2021
3. UNESCO – Journalism, 'Fake News' and Disinformation, 2018
4. www.stopfake.org – feyk yangiliklarni aniqlashga oid xalqaro loyiha
5. www.mediablog.uz – axborot savodxonligi va yolgʻon xabarlar tahlili
6. Media Development Center – Axborot sohasida etik meʼyorlar, 2020